

ΑΚΑΜΑΣ

ΟΜΙΛΟΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

Ενημερωτικό Δελτίο
Αρ. 1

Μάρτιος 2007

Η Ίδρυση του Ομίλου “Ακάμας”

Στα τέλη Ιουλίου 2006 συστάθηκε στην Αθήνα ο Όμιλος “Ακάμας”, με πρωτοβουλία εικοσιπέντε (25) ιδρυτικών μελών, ως επί το πλείστον αρχαιολόγων, αλλά και άλλων φιλαρχαίων, και με κοινή επιθυμία να συμβάλουν στην ανάδειξη του μνημειακού πλούτου της Σαλαμίνας, του πλησιέστερα ευρισκόμενου προς την πρωτεύουσα μεγαλώνυμου και “άγνωστου” νησιού.

Σύμφωνα με το Καταστατικό, κατατεθειμένο στο Πρωτοδικείο Αθηνών με Αρ. 11694/24.7.2006:

“Ο “Ακάμας, Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας” είναι αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία και μη κυβερνητική οργάνωση, πολιτιστικού, μορφωτικού και κοινωφελούς χαρακτήρα, με περιφέρεια δράσεως ολόκληρη την Ελληνική επικράτεια και εκτός αυτής. Στην Αγγλική γλώσσα, η επωνυμία του Ομίλου αποδίδεται ως “Akamas: Society for the Promotion of Salaminian Monuments”. Σήμα του Ομίλου είναι ψευδόστομος εμπορικός αμφορέας από τη Μυκηναϊκή ακρόπολη στα Κανάκια Σαλαμίνας.

Σκοπός του Ομίλου είναι η ηθική και υλική υποστήριξη των αρχαιολογικών ανασκαφών, ερευνών και εν γένει εργασιών ανάδειξης, που διενεργούνται από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στη Νήσο Σαλαμίνα, κυρίως δε στις περιοχές “Κανάκια”, “Γκίνανι”, “Περιστέρια” και “Μαρούδι”, με έμφαση στην έρευνα, μελέτη και ανάδειξη μνημείων και θέσεων των προϊστορικών και ιστορικών χρόνων, περιλαμβανομένων γειτονικών βραχονησίδων και εναλίων θέσεων, καθώς και η πνευματική προαγωγή των μελών του, με την διάδοση της ιστορικής γνώσης.

Επίσης, η προβολή του ιστορικού παρελθόντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς

της νήσου, καθώς και η ενίσχυση της ιδιαίτερης πολιτισμικής και ιστορικής ταυτότητας της Σαλαμίνας με κάθε πρόσφορο τρόπο”.

Η αναγγελία της ίδρυσης του Ομίλου έγινε δεκτή με θετικότητα έως ενθουσιαστικά σχόλια από σημαντικό μέρος της κοινωνίας του νησιού και από τον ευρύτερο κύκλο των αρχαιολόγων και άλλων ενδιαφερομένων.

Εκτενείς παρουσιάσεις για τους λόγους σύστασης και τους σκοπούς του Ομίλου δημοσιεύθηκαν στον τοπικό τύπο, συγκεκριμένα από τους:

Τάσο Καραντή (στην εφημ. *Νέα του Σαρωνικού*, Τεύχος 47, 31 Αυγούστου 2006, σελ. 8),

Παναγιώτη Βελτανισιάν (στην εφημ. *Ανατροπές*, Φύλλο 153, 30 Σεπτεμβρίου 2006, σελ. 25) και

Εύη Μικρομάστορα (στην εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. Φύλλου 206, Νοέμβριος 2006, σελ. 15).

Τέλος, σημειώνουμε, με ικανοποίηση, ότι η υλοποίηση της έκδοσης του πρώτου τεύχους του Ενημερωτικού Δελτίου με τον τίτλο “Ακάμας” ανταποκρίνεται σε μία από τις πρώτες αποφάσεις του ιδρυτικού Δ.Σ. του Ομίλου για έκδοση ετησίου επιστημονικού—ενημερωτικού δελτίου, που θα απευθύνεται στα μέλη, στους φίλους και στο ευρύτερο ενδιαφερόμενο κοινό εντός και εκτός Ελλάδος.

Γ. Γ. Α.

Περιεχόμενα

<i>Ίδρυση Ομίλου</i>	1
<i>Ανασκαφικές και επιφανειακές έρευνες στη νότια Σαλαμίνα κατά το 2006</i>	2
<i>Study and Publication of pottery from Mycenaean Salamis</i>	5
<i>Το καμαρόπιτο της Σαλαμίνας</i>	7
<i>Επιτύμβια στήλη του Χαιρέδημου και Λυκέα</i>	9
<i>Ελεγείο για τους Κορινθίους Σαλαμινομάχους</i>	11
<i>Ερρίκος Σλήμαν</i>	13
<i>Φωτογραφικό αρχείο Νικολάου Μπρούζου</i>	16
<i>Επισκέψεις στο χώρο των ανασκαφών</i>	18
<i>Δράσεις μελών</i>	19

ΑΚΑΜΑΣ

SOCIETY FOR THE
PROMOTION OF
SALAMINIAN
MONUMENTS

Newsletter No. 1

March 2007

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 2006

Έκθεση Αποτελεσμάτων

του

Γιάννου Γ. Λώλου

Μνήμη Γαρυφαλλιάς Λώλου (1920-2006)

Οργάνωση-εκτέλεση των ερευνών

Κατά τον Σεπτέμβριο-Οκτώβριο 2006 συνεχίστηκαν¹, για δέκατο τρίτο, κατά σειράν έτος, οι συστηματικές ανασκαφικές και άλλες έρευνες του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στη νότια Σαλαμίνα, υπό την διεύθυνση του υπογραφομένου, με την συναίνεση και συνδρομή της ΚΣΤ Έφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Πειραιώς² και της 1ης Έφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων³, με την σταθερή οικονομική υποστήριξη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων⁴ και με την συνδρομή του Δήμου Σαλαμίνας (με την διάθεση μεταφορικού μέσου για την αποστολή)⁵ και ιδιώτη χορηγού⁶, και με την ενεργό συμμετοχή αρχαιολόγων (πρωτίστως της Χριστίνας Μαραμπέα (Μ.Α.), όπως και σε όλα τα προηγούμενα έτη, και των Βασιλή Οικονόμου (Μ.Σc.), Κατερίνας Πασχάλη (Μ.Α.), Ιωάννας Ζαμπουνίδου, Δημήτρη Σακκά (Μ.Α.), Γιάννη Νάκα (Μ.Α.), Jennifer Rodrigues (Μ.Α.) και Βασιλή Κορώση) και ομάδων εκπαιδευόμενων φοιτητών της Αρχαιολογίας κυρίως από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Επίκεντρο των συστηματικών ερευνών, διάρκειας έξι (6) εβδομάδων, υπήρξε η περιοχή των Κανακίων, στη νοτιοδυτική ακτή της νήσου, με την Μυκηναϊκή ακρόπολη και το νεκροταφείο της, που βρίσκονται σε έκταση του Δημοσίου, εντός του κηρυγμένου, από το 2004, αρχαιολογικού χώρου. Το αποκαλυπτόμενο Μυκηναϊκό κέντρο των Κανακίων ταυτίζεται ήδη με την πρωτεύουσα του ναυτικού βασιλείου της Σαλαμίνας, γνωστού από την επική παράδοση, και έδρα του Τελαμώνιου Αίαντος.

Τα ευρήματα από την ανασκαφική και επιφανειακή έρευνα του 2006 στα Κανάκια, αρμοδιότητας αποκλειστικώς της ΚΣΤ Έ.Π.Κ.Α., μεταφέρθηκαν, με

ευθύνη του ανασκαφέα, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας στην Κούλουρη, σε συνεννόηση με την αρχαιολόγο Κα Άντα Κάττουλα και τον Αρχιφύλακα του Μουσείου κ. Ευάγγελο Σκαλιώτη.

Το Εργαστήριο της Πανεπιστημιακής ανασκαφής στο κτήριο του Δημοτικού Διαμερίσματος Σεληνίων του Δήμου Αμπελακίων λειτούργησε, καθ' όλο το διάστημα της έρευνας, ως μελετητήριο και χώρος παράδοσης μαθημάτων και άσκησης των φοιτητών της ομάδος.

Η ανασκαφή του 2006

Η συστηματική ερευνητική-εκπαιδευτική ανασκαφή του 2006 στο ανώτερο επίπεδο της παραλιακής Μυκηναϊκής ακρόπολης των Κανακίων εξελίχθηκε, με επιτυχία, στην περιοχή του Τομέα Γ, όπου είναι ανεπτυγμένο το κύριο κτήριο του ανακτορικού οικοδομικού συγκροτήματος (Εικ. 1-2), του οποίου η αποκάλυψη συνεχίζεται από το 2003.

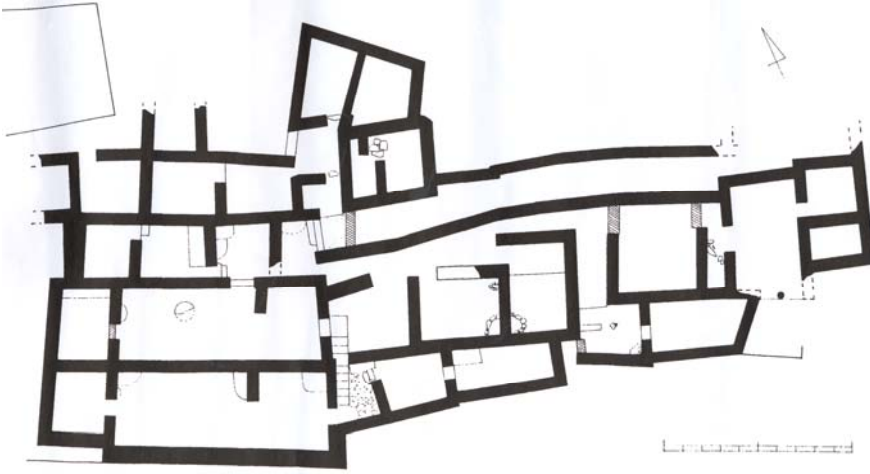
Το κεντρικό ανακτορικό κτήριο (Κτήριο Γ), με το δίδυμο μέγαρο ως πυρήνα του, υπολογίζεται ότι καλύπτει επιφάνεια τουλάχιστον 750 m². Η ακμαία λειτουργία του, ως ενδιαιτήματος του άνακτος της Σαλαμίνας, ανάγεται στον όψιμο 13ο αι. π.Χ. Η οριστική εγκατάλειψή του, μετά από συμβολική, πιθανώς, “σφράγιση” των εισόδων του, τοποθετείται με ασφάλεια λίγο μετά το 1200 π.Χ., στις αρχές της Υστεροελλαδικής ΙΙΙ Γ: πρώιμης φάσης, με βάση την

ανευρεθείσα κεραμεική σε όλα τα στρώματα καταστροφής/εγκατάλειψης, όπως ισχύει και για τα άλλα μεγάλα κτήρια της ακρόπολης (Δ και ΙΑ-ΙΒ-ΙΔ).

Όπως είχε προγραμματισθεί, η ανασκαφή του 2006 εξελίχθηκε στη βόρεια πτέρυγα του ανα-

Εικ. 1. Σαλαμίς. Κανάκια, Κτήριο Γ. Το κεντρικό ανακτορικό κτήριο από ανατολάς.

Εικ. 2. Σαλαμίς, Κανάκια. Κάτοψη του ανακτορικού κτηρίου Γ μετά την ανασκαφή του 2006.

κτορικού κτηρίου (Εικ. 3). Πρόκειται για ολόκληρο σύστημα δωματίων, μικρού ή μεσαίου μεγέθους, σε παράλληλες σειρές στον άξονα Α-Δ, με εσωτερική κυκλοφορία, το οποίο πλαισιώνει το διπλό μέγαρο στην βόρεια πλευρά του. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι παρουσιάζει περαιτέρω συνέχεια προς βορράν, η οποία θα παρακολουθηθεί κατά την επόμενη ανασκαφική περίοδο.

Με την ανασκαφή του 2006, αποδείχθηκε οριστικά ότι οι χώροι του Κτηρίου Γ είναι ανεπτυγμένοι σε πέντε (5) συνολικώς επίπεδα, σε βαθμιδωτή δηλαδή διάταξη, προσαρμοσμένοι στο φυσικό ανάγλυφο (βλ. και πρώτη σχεδιαστική αναπαράσταση του κτηρίου από τον Γιάννη Νάκα, με τις οδηγίες του ανασκαφέα και της Χριστίνας Μαραμπέα).

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 2006, ερευνήθηκαν πλήρως, μέχρι δηλαδή, το επίπεδο του δαπέδου, πέντε (5)

Εικ. 3. Σαλαμίς, Κανάκια. Κτήριο Γ. Τμήμα της βόρειας πτέρυγας του ανακτορικού κτηρίου από ανατολάς.

συνολικώς χώροι και ένας, κατά το ήμισυ περίπου, στη βόρεια πτέρυγα του κτηρίου, με βάση την διαδοχή των τετραγώνων (4 x 4 μ.) του κανάβου (Εικ. 4).

Στα κινητά ευρήματα της ανασκαφής, που σχετίζονται άμεσα με την χρήση των χώρων, συγκαταλέγονται: αξιοσημείωτη ποσότητα κεραμικής των Υστεροελλαδικών ΙΙ Β - ΙΙ Γ: πρώιμων χρόνων (με αρκετά αγγεία θραυσμένα, επί των δαπέδων), πλήθος λίθινων εργαλείων διαφόρων τύπων, λίγα σφονδύλια από στεατίτη, μία ψήφος από στεατίτη με εγχάρακτη διακόσμηση, ένα κωνικό βάρος από

όστρεο(;), θραύσμα πήλινου ειδωλίου τύπου Ψ, ήμισυ περίπου πήλινου ειδωλίου ίππου (εκ περισυλλογής, από γειτονικό σημείο) και άλλα μικροαντικείμενα.

Συντήρηση, προστασία, ανάδειξη μνημείων

Θα πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερος ότι, πέρα από τα αποτελέσματα στο πεδίο της ανασκαφής, συντελέστηκε, κατά το 2006, σημαντική πρόοδος στους τομείς της συντήρησης, προστασίας και ανάδειξης των κτηρίων της Μυκηναϊκής ακρόπολης και της διαμόρφωσης του χώρου.

Στην περιοχή του Κτηριακού Συγκροτήματος ΙΑ-ΙΒ-ΙΔ, εξελίχθηκαν και ολοκληρώθηκαν, από ειδικευμένο συνεργείο, και με την συνεχή επίβλεψη του ανασκαφέα, οι εργασίες στερέωσης και προστασίας των τοίχων του βιοτεχνικού Κτηρίου ΙΑ (Εικ. 5), σύμφωνα με τις ακολουθούμενες, από τα προηγούμενα έτη, οδηγίες της Διεύθυνσης Συντήρησης του ΥΠ.ΠΟ. Συμπληρωματικές στερεωτικές εργασίες, μικρής εκτάσεως, έγιναν και σε τμήματα του Κτηρίου Γ.

Στο πλαίσιο των εργασιών διαμόρφωσης του χώρου, έγιναν ήπιες επεμβάσεις προσαρμοσμένες στο φυσικό και αρχαιολογικό περιβάλλον, που έχουν σχέση με την δυνατότητα πρόσβασης και επίσκεψης στην ακρόπολη και με την ανάδειξη του μνημειακού πλούτου της.

Έτσι, διαμορφώθηκε το βασικό μονοπάτι (“Οδός Ακάμαντος”), στην πορεία παλαιού, στη νότια κλιτύ του δεύτερου υψώματος, που συνιστά την ομαλότερη πρόσβαση στον κύριο τομέα των ανασκαφών από ανατολάς. Περαιτέρω, διαμορφώθηκαν άνετα μονοπάτια, εν μέρει και με την εκμετάλλευση και διευθέτηση χωμάτων της ανασκαφής, γύρω από τα

Εικ. 4. Σαλαμίς, Κανάκια, Κτήριο Γ. Δωμάτιο της βόρειας πτέρυγας του ανακτορικού κτηρίου, με ευρήματα δαπέδου.

μεγάλα Κτηριακά Συγκροτήματα ΙΑ-ΙΒ-ΙΔ, Δ και Γ, στα ανώτερα επίπεδα της ακρόπολης, ενώ δημιουργήθηκε μονοπάτι, μεγάλου μήκους, που οδηγεί από την περιοχή του Κτηρίου Γ προς την βορειοδυτική πλευρά του πρώτου υψώματος, με την βραχώδη κορυφή, μέχρι του ακραίου σημείου όπου υπάρχει παλαιό ξύλινο κιόσκι, κατασκευασμένο από την Δασική Υπηρεσία, με πανοραμική θέα προς τον Όρμο των Κανακίων και το δυτικό τμήμα του Σαρωνικού.

Τέλος, μετά από συνεννόηση με την ΚΣΤ' Ε.Π.Κ.Α., τοποθετήθηκε, κατά την τελευταία εβδομάδα της ερευνητικής περιόδου του 2006, περίφραξη επιμελούς κατασκευής και ισχυρής δομής, από συρματόπλεγμα, γύρω από το κεντρικό ανακτορικό κτήριο (Κτήριο Γ), που διαθέτει δύο θύρες, ανατολική (Εικ. 6) και δυτική. Κλειδιά των λουκέτων των θυρών παραδόθηκαν από τον ανασκαφέα στους υπευθύνους του Αρχαιολογικού Μουσείου Σαλαμίνας.

Εικ. 5. Σαλαμίς, Κανάκια. Το Βιοτεχνικό Κτήριο ΙΑ, μετά την στερέωσή του, από βορρά.

Επιφανειακή έρευνα

Λόγω έλλειψης χρόνου, αλλά και της ιδιαίτερης έμφασης που δόθηκε στην προώθηση των έργων προστασίας και ανάδειξης των ανεσκαμμένων Μυκηναϊκών μνημείων, η επιφανειακή έρευνα του 2006 ήταν ολιγοήμερη και περιορίστηκε στην μείζονα περιοχή της ακρόπολης των Κανακίων, και συγκεκριμένα σε επίπεδη πευκόφυτη έκταση (μικρό οροπέδιο) συναπτόμενη προς την ακρόπολη. Εδώ εκτείνεται, όπως έχουμε διαπιστώσει, το νεκροταφείο της Μυκηναϊκής πόλης.

Οι εργασίες στην νεκρόπολη των Κανακίων περιλάμβαναν: όδευση, καταγραφή, μέτρηση, φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση ορατών μνημείων (ή ιχνών) και άλλων στοιχείων ενδιαφέροντος στο αρχαιολογικό τοπίο.

29.11.2006

Σημειώσεις

1. Σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α2/Φ33/75524/2158, από 15.9.2006.
2. Εκπροσωπούμενης δια της αρχαιολόγου Κας Άντας Κάττουλα, επικουρούμενης από την Κα Λίνα Μακραδήμα.
3. Εκπροσωπούμενης δια του αρχαιολόγου κ. Γεωργίου Κακαβά, βοηθούμενου από την Κα Σοφία Ζύρμπα.
4. Επί πρωτανείας του Καθηγητή κ. Γεωργίου Δήμου.
5. Χάρης στο ένθερμο ενδιαφέρον του νυν και απερχομένου Δημάρχου κ. Ευαγγέλου Αγαπίου και σύσσωμου του Δημοτικού Συμβουλίου.
6. Του Καθηγητή κ. Σαράντη Ε. Λώλου, του οποίου η δωρεά επαγγελματικής ψηφιακής φωτογραφικής μηχανής προς την ανασκαφή, εκτιμήθηκε ως ιδιαίτερος σημαντική.

Εικ. 6. Σαλαμίς, Κανάκια. Η ανατολική θύρα της περίφραξης του Κτηρίου Γ.

STUDY AND PUBLICATION OF POTTERY FROM MYCENAEAN SALAMIS

Progress report for 2006¹

by

Christina Marabea

The treatment and study of the ceramic material from the Mycenaean acropolis at Kanakia, Salamis, identified as the seat of the local dynasty², have systematically been progressing over the past year.

Treatment of pottery:

All the ceramic material (with a few exceptions), retrieved from Buildings IA-IB-ID, on the upper level of the acropolis, has been conserved and restored (Figs. 1-5), along with a minor part of the pottery from central Building Gamma. The large building complex, consisting of Buildings IA-IB-D, functioned as a point where the incoming people and goods were distributed to the appropriate places of the upper level. Furthermore, given its direct communication with the port via the Kychreia road, it functioned as a gate of exporting of any kind.

A great number of the restored pots (or parts of pots), or others already conserved, have been photographed and drawn.

Study of pottery:

The conservation of the ceramic material mentioned above has provided considerable help in my study and dating of it.

The macroscopic examination of the ceramic material, basically from Buildings IA-IB-ID, resulted in the identifi-

cation of different fabrics and pottery categories. More specifically, our suggestion that all cooking pots/jars and related vessels, of kitchenware fabric (Figs. 3-5), come from Aigina was recently confirmed by Dr. Peter Day (University of Sheffield). Furthermore, new shapes of the same fabric,

which seem to be unknown so far on Aigina during Late Helladic III B-C: early times, have been identified. They include the two-handed basin, with or without spout (Fig. 3), other types of basins and the middle-sized(?) pithoid jar, unfortunately in fragmentary condition (Figs. 4-5).

Furthermore, on the basis of the surface treatment and the decoration, we have identified traits attributed to the pottery of Attica and the (Northeastern) Peloponnese. To the first category seem to belong the spouted krater, decorated with wavy band, and a number of closed shapes, such as amphorae and hydriae, with burnished slip, and monochrome closed vessels with slightly concave base, whereas to the second one should be included the deep bowl with wavy band decoration. Another category includes two handled banded basins with burnished slip and gold mica in

Fig. 2. Salamis, Kanakia. Restored Mycenaean jug.

Fig. 1. Salamis, Kanakia. Restored Mycenaean pottery.

Fig. 3. Salamis, Kanakia. Coarse ware two-handed basin.

Fig. 4. Salamis, Kanakia. Lower part of pithoid pot.

their paste. Lastly, the special fabric for the construction of clay bath-tubs was once again confirmed.

The above mentioned categories formed the core in designing the analytical project, undertaken by Dr. Peter Day, Dr. Vassilis Kilikoglou (N.C.S.R. “Demokritos”) and Christina Marabea.

As far as chronology is concerned, the abandonment of the acropolis at Kanakia can now be placed in the Late Hellenic III C: early period, and more specifically in Prof. J. Rutter’s phase 1³. It is interesting to note that so far our ceramic record lacks examples that can be attributed to later phases. A few stray finds of Hellenistic and Medieval date bear witness to the total abandonment and desolation of the acropolis.

Papers:

In the course of the past year two papers were prepared by the author, in which the restored pottery was considered.

The first paper, entitled “The abandonment of the Mycenaean acropolis at Kanakia, Salamis: Evidence from Complex IA-IB-ID and other buildings” (in greek), will be

Fig. 5. Salamis, Kanakia. Fragments of tripod cooking pots, basins, pithoid jars and lid.

published, enriched with new ceramic material, in a collective volume on Salaminian topics, in the series *Dodone, Annual of the Department of History and Archaeology of the Faculty of Philosophy, University of Ioannina* at the end of 2007.

A second paper, produced within the framework of a joint European project *Men, Lands and Seas*, undertaken by the Università degli Studi Suor Orsola Benincasa (Napoli, Italy), the University of Ioannina and the University of Cordoba (Spain), between June 2005 and June 2006, is entitled “Well-harboured Salamis, Reaching the Mycenaean acropolis of Salamis from the ports”.

This paper briefly deals with the way in which the acropolis was reached from the harbours and, in consequence, the result that this system had for its internal organisation and second, with the contacts, via the harbours, of Kanakia with other areas, chiefly on the basis of the retrieved pottery of the acropolis. The results of the project, including the aforementioned paper, will be published by the Università degli Studi Suor Orsola Benincasa within 2007.

Notes:

¹ Η δημοσιευόμενη εδώ σύντομη έκθεση προόδου κατατέθηκε από την γράφουσα στο Institute for Aegean Prehistory (INSTAP) και αφορά στην πρόοδο της μελέτης κεραμεικού υλικού από την ακρόπολη των Κανακίων, στο πλαίσιο της πλήρους δημοσίευσης των αποτελεσμάτων της ανασκαφής, που υποστηρίζεται και από τον παραπάνω φορέα.

² Lolos 2005, 2.

³ Rutter 1977. 2003.

Bibliographical references

- Lolos, Y. G. 2005: *Excavations and Surveys in southern Salamis, 2005*, Report submitted to the Greek Ministry of Culture, 2005 (5 pages).
- Rutter, J. B. 1977: “Late Helladic III C Pottery and some Historical Implications”, *Symposium on the Dark Ages in Greece, Sponsored by the Archaeological Institute of America, New York Society and the Hunter College, City University of New York, April 30, 1977*, Hunter College, New York City, 1-20.
- Rutter, J. B. 2003: “The Nature and Potential Significance of Minoan Features in the Earliest Late Helladic III C Ceramic Assemblages of the Central and Southern Greek Mainland”, in S. Deger-Jalkotzy and M. Zavadil (eds.), *Late Helladic III C Chronology and Synchronisms, Proceedings of the International Workshop held at Austrian Academy of Sciences at Vienna, May 7th and 8th 2001*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 193-216.

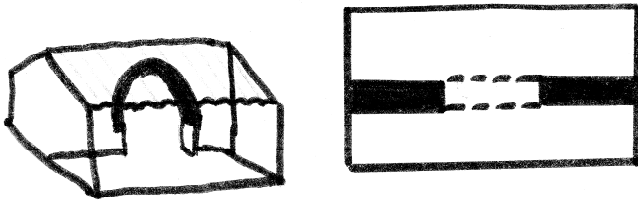
ΤΟ ΚΑΜΑΡΟΣΠΙΤΟ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

του

Παναγιώτη Βελτανισιάν

Οι παραδοσιακοί τύποι οικιών, που συναντώνται στη Σαλαμίνα, είναι τα λιακωτά, τα μακρυνάρια, τα πυργάκια, τα νοικοκυρόσπιτα με χαγιάτι και, παλαιότερα, υπήρχαν τα καμαρόσπιτα. Αυτά ήταν, ως επί το πλείστον, ισόγεια, με βασικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής τους δομής μία τοξοειδή καμάρα, που σκοπό είχε τη στήριξη της στέγης, ή ακόμη και ορόφου.

Το καμαρόσπιτο ήταν ένα ορθογώνιο κτίσμα. Η καμάρα το διαιρούσε σε δύο παράλληλους χώρους, χωρίς να αλλοιώνεται η ενότητά του (βλ. Εικ. 1). Κάτω ακριβώς από την καμάρα δημιουργούνταν ένας κεντρικός χώρος, ενώ αριστερά και δεξιά των δύο πεσσών, που στήριζαν το τόξο, σχηματίζονταν τέσσερις ορθογώνιοι χώροι, οι λεγόμενες γωνιές.

Εικ. 1. Σχέδιο (σκαρίφημα) και κάτοψη του καμαρόσπιτου (Π. Β.).

Ο χώρος έδινε την αίσθηση της ασυμμετρίας στην ουσία, όμως, ήταν τέλεια συμμετρικός. Άνθρωποι και πράγματα τακτοποιούνταν καλύτερα και οι λειτουργικοί χώροι ήταν αυτόνομοι. Στους χώρους προς την κύρια είσοδο μαγειρεύαν ή υποδέχονταν τους ξένους, ενώ στα μέσα τμήματα κοιμούνταν και αποθήκευαν τρόφιμα και ζωοτροφές. Υπήρχε μάλιστα η δυνατότητα η μια γωνιά να διαμορφωθεί με ένα χώρισμα σε στάβλο ή αποθήκη, με την προϋπόθεση να είναι κοντά στην κύρια είσοδο.

Περηγητές, μάλιστα, που επισκέφθηκαν τη Σαλαμίνα κατά τους μετεπαναστατικούς χρόνους, καταγράφουν την ύπαρξη καμαρόσπιτων. Ο Stackelberg μας δίνει μια τέτοια περιγραφή ενός σαλαμινιακού σπιτιού, όταν ήρθε το 1830 περίπου στην Κούλουρη. Πρόκειται για ένα σπίτι εύπορου Σαλαμινίου με υπηρέτες. Χαρακτηριστικά γράφει: “Δύο μεγάλα και χαμηλωμένα τόξα χωρίζουν το κτίσμα σε δύο

μισά. Η στέγη καμωμένη από ξύλινους κορμούς και επίπεδους ακανόνιστους σχιστόλιθους κατευθύνεται από τους πλευρικούς τοίχους μέχρι την κορυφή της καμάρας. Στο μέσο του χώρου είναι η φωτιά”¹. Μια άλλη μαρτυρία μας δίνει ο Γάλλος E. Burnouf, ο οποίος ήρθε στη Σαλαμίνα το 1864 και αναφέρει ότι “βρίσκει κανείς στο χωριό περισσότερα από ένα σπίτια που χρονολογούνται από την Τουρκοκρατία και τα αναγνωρίζει κανείς από τη μορφή των τόξων”².

Η πλέον σημαντική πληροφορία για την ύπαρξη καμαρόσπιτων στη Σαλαμίνα είναι και αυτή γραπτή. Από μια έκθεση αναγκαστικής κατάσχεσης του 1847, δημοσιευμένη στον ημερήσιο τύπο, πληροφορούμαστε για τις οικίες του Αναγνώστη Μπεγνή και κάποιου Ρωμανού, γνωστού ως “Σαλαμίνα” τα εξής:

“Αι ρηθείσαι οικίαί είναι χαμόγειαι και διαιρούνται η μεν εκ πήχεων 207 εις τρία δωμάτια, εκ των οποίων, το μεν εν έχει δύο καμάρας λιθοκτίστους, είδους ημικυκλίου· η δε μεσαία είναι ασκεπής είδους ερειπίου και εσκεπασμένη ολίγον με ξύλα και χώμα...”³.

Εικ. 2. Σαλαμίνα, Κούλουρη. Η ημικυκλική καμάρα του καφενείου του Χ. Χριστοδούλου στην παραλία της Κούλουρης (ιδιοκτ. Γ. Γαλέου), κατεδαφισμένου πλέον, στην θέση του οποίου υπάρχει σήμερα το κατάστημα του κ. Εμμανουήλ Μπαμιαδάκη. Η φωτογραφία παραχωρήθηκε ευγενώς από τον κ. Ηλία Δρίβα.

Από τη γραπτή αυτή μαρτυρία διαπιστώνεται πως τα καμαρόσπιτα στη Σαλαμίνα χτίστηκαν κατά τον 18^ο αιώνα, και ίσως νωρίτερα, ενώ κατά τους μετεπαναστατικούς χρόνους αρκετά από αυτά ήταν ήδη ερειπωμένα. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980 σώθηκαν ελάχιστα καμαρόσπιτα στην Κούλουρη.

Χαρακτηριστικά αναφέρονται εδώ τα καμαρόσπιτα των: Πανούση Βιλλιιώτη (οδός Ν. Παπανικολάου), Κουτσούκου Α. (οδός Γ. Λουκά), Ιωάννη Σταμπούλη (οδός Δημ. Βιλλιιώτη – Μητσάκη), Διον. Πέππα (οδός Μεγάλου Αλεξάνδρου) και το καφενείο του Χαράλαμπου Χριστοδούλου (ιδιοκτησίας Γεωργίου Γαλέου) στην παραλία της Κούλουρης (Εικ. 2).

Το μόνο αρχιτεκτονικό δείγμα – υπόλειμμα πλέον – καμαρόσπιτου που έχει σωθεί είναι μια οξυκόρυφη καμάρα, νότια του ιερού του Αγ. Μηνά στην Κούλουρη (Εικ. 3), όπου και τα πατρικά του Πέτρου Φουρίκη, του διακεκριμένου Σαλαμίνιου φιλόλογου – λαογράφου (1878-1936). Από τον τρόπο, μάλιστα, που κλείνει η καμάρα στην κορυφή της, δίνεται η δυνατότητα να οριστεί η προέλευση της τεχνικής. Έτσι, η εφαρμογή της πέτρινης καμάρας, σε σχήμα ημικυκλίου, αποδίδεται σε μοναστηριακές επιδράσεις, ενώ η χρήση της οξυκόρυφης φανερώνει επιδράσεις από τη φράγκικη και την τουρκοανατολίτικη αρχιτεκτονική.

Ατυχώς, στις μέρες μας η πυκνή δόμηση αλλοίωσε τον νησιωτικό χαρακτήρα και την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της Σαλαμίνας, που δεν διέφερε σε γενικές γραμμές, μέχρι τη δεκαετία του 1950 τουλάχιστον, από αυτήν άλλων νησιών του Σαρωνικού.

Σημειώσεις

1. Stackelberg 1831.
2. Δημητσάντου – Κρεμέζη 1986, 88.
3. Εφημερίδα *Αιών*, τεύχ. 812 (20 Σεπτεμβρίου 1847), 2. Επίσης, Δημητσάντου – Κρεμέζη, 1986, 226.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Stackelberg O. 1831: *Trachen und Gebrauch der Neugriechen*, Berlin.

Δημητσάντου – Κρεμέζη, Αικ. 1986: *Το καμαρόσπιτο της Αττικής*, Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα.

Εικ. 3. Σαλαμίνα, Κούλουρη. Η οξυκόρυφη καμάρα, υπόλειμμα πλέον καμαρόσπιτου, στα πατρικά του Π. Φουρίκη.

ΤΑ ΕΝ ΣΑΛΑΜΙΝΙ ΕΣΧΑΤΩΣ ΕΥΡΕΘΕΝΤΑ ΑΓΓΑΛΜΑΤΑ
ΤΗ 17 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1915 ΕΝ ΤΗ ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΑΘ. ΠΑΤΑΠΗ:

Η επιτύμβια στήλη του Χαιρεδήμου και του Λυκέα, μια νέα διάσταση
της

Εύης Μικρομάστορα

Η υστεροφημία αποτελεί χαρακτηριστικό της αρχαίας ελληνικής κοινωνίας, της αρχαίας ελληνικής σκέψης και τέχνης. Το σημάδι στο χρόνο, η θύμηση, η ανάμνηση εκείνου που αποχαιρετά τη ζωή απασχόλησε και θα απασχολεί τους ανθρώπους όλων των εποχών.

Στις 17 Οκτωβρίου του 1915 στην περιοχή Κάστρο της Κούλουρης, στην οικία του Αθανασίου Πατάπη, μια θύμηση αναδύθηκε μέσα από την Σαλαμινιακή γη για να αφήσει το δικό της σημάδι στον χρόνο.

Αγαθή τύχη περί την τετάρτην μεταμεσημβρινήν ώραν της 17^{ης} ισταμένου διατρίβοντες εν τη ιδιαίτερα ημών πατρίδι επληροφορήθημεν, ότι εργάται σκάπτοντες προς ανόρυξιν φρέατος εν χώρω απεριφράκτω, αποτελούντι την αυλήν

οικίας ανηκούσης εις τον Αθανάσιον Πατάπην, εύρον τάφον καλυπτόμενον υπό πλακός εκ μαρμάρου φερούσης αναγλύφους παραστάσεις.

Αγαθή την τύχη αναφέρει ο αείμνηστος Σαλαμίνιος λαογράφος και λόγιος Πέτρος Φουρικής σε άρθρο του στον τόμο της *Αρχαιολογικής Εφημερίδος* του 1916 και πραγματικά η τύχη για άλλη μια φορά οδήγησε στην αποκάλυψη ενός αριστουργήματος της μνημειακής γλυπτικής, λίγες μέρες αργότερα. Την Τρίτη, 20 Οκτωβρίου και με την παρουσία των τοπικών αρχών εξεχώσθη η δευτέρα πλαξ, η παρακειμένη τη πρώτη, μεσαία δε εν τη διατάξει των καλυπτούσων τον τάφον, και εξαχθείσα εκ του βάθους της σκαφής ετέθη ορθία ερειδομένη επί του τοίχου της πλησίον κειμένης οικίας (Επρόκειτο για τη δεύτερη καλυπτήρια πλάκα του πρώτου τάφου).

Η αποκάλυψη το 1915 δύο βυζαντινών τάφων στο Κάστρο, στον περίβολο της οικίας του Αθ. Πατάπη, ανέδειξε μια διαχρονικά επαναλαμβανόμενη πράξη, τη χρησιμοποίηση υλικού προγενέστερων χρόνων στην οικοδόμηση μεταγενέστερων μνημείων. Εδώ, επιτύμβιες στήλες του 5^{ου} αιώνα π.Χ. είχαν χρησιμοποιηθεί ως καλυπτήριες πλάκες σε μεταγενέστερες βυζαντινές ταφές. Ο περίβολος της οικίας Πατάπη έκρυβε στα σπλάχνα του έναν ανεκτίμητο θησαυρό της γλυπτικής του προχωρημένου 5^{ου} αιώνα (420 π.Χ. περίπου), την επιτύμβια στήλη (δευτέρα πλάκα), αφιερωμένη σε δυο νεαρούς οπλίτες που θυσιάστηκαν για την πατρίδα τους κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.), στον Χαιρέδημο και τον Λυκέα. Οι δυο νέοι, συμβολίζοντας το πνεύμα μιας ολόκληρης εποχής (με υψηλότερο ιδανικό τη θυσία για την πατρίδα), απεικονίζονται να οδεύουν προς τον θάνατο. Ο καλλιτέχνης φανερά επηρεασμένος από την Πολυκλείτεια σχολή και ιδιαιτέρως από το αριστούργημα του Πολυκλείτου, τον Δορυφόρο, όσον αφορά στη γυμνή ανδρική μορφή, έχει κατορθώσει να παγιδεύσει την πλήρη αφοσίωση του πολίτη της κλασικής περιόδου στην υπεράσπιση της πόλης του.

Η επιτύμβια στήλη των δυο νεαρών οπλιτών ανήκει στα αριστουργήματα της γλυπτικής τέχνης, έχει αναλυθεί και μελετηθεί από τα πιο λαμπρά πνεύματα της αρχαιολογίας

Αναμνηστική φωτογραφία του ζεύγους Πατάπη με την περίφημη επιτύμβια στήλη (έκθεμα, σήμερα, του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς), υπομνηματισμένη ως εξής: “Τα εν Σαλαμίνι ἐσχάτως εὐρεθέντα ἀγάλματα τῆ 17 Ὀκτωβρίου 1915 ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Αθ. Πατάπη”. Πρόκειται για “τυχαίο εῦρημα” ἀπὸ παλαιοβιβλιοπωλείο στο Μοναστηράκι, στην Αθήνα.

και της ιστορίας της τέχνης και διδάσκεται σε όλες τις σχολές αρχαιολογίας σε διεθνές επίπεδο. Αξιομνημόνευτο παραμένει το γεγονός της δημιουργίας ενός έργου, το οποίο φέρει την άμεση και καθαρή επίδραση της Πελοποννησιακής σχολής (ο Πολύκλειτος καταγόταν από το Άργος), εν μέσω της μεγαλύτερης και σφοδρότερης εμφύλιας αντιπαράθεσης του αρχαίου κόσμου, μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης (αδιαμφισβήτητα η στήλη συγκαταλέγεται στα Αττικά έργα, τα οποία έχουν δεχθεί και αφομοιώσει την Πολυκλείτεια διδασκαλία). Η τέχνη, προφανώς, δεν αναγνωρίζει και δεν υποκύπτει σε πολιτικό-οικονομικές διαμάχες. Η τέχνη, αντιθέτως, ενώνει τους ανθρώπους, τις διαφορετικές ιδέες και αντιλήψεις, μα πάνω από όλα συγκινεί.

Ο Πέτρος Φουρικής, σε άλλο σημείο του κειμένου του, αναφέρεται στην αποκάλυψη του δεύτερου βυζαντινού τάφου:

Η συγκίνησης, ήτις είχε καταλάβει πάντας και προ παντός τον ιδιοκτήτην του γηπέδου ... πρώτος λοιπόν εισελθών ο ιδιοκτήτης του γηπέδου ηρένησε, τη βοήθεια φωτός, επιμελώς τον τάφον και εξήγαγεν εξ αυτού πέντε μικρά πήλινα αγγεία διαφόρου σχήματος και μεγέθους άνευ ουδεμιάς γραφής.

Η συγκίνηση και ο ενθουσιασμός του ιδιοκτήτη του οικοπέδου Αθ. Πατάπη εντυπωσίασαν τον Πέτρο Φουρική, ο οποίος μετέφερε τα εκδηλωτικά συναισθήματα του Πατάπη στη δημοσίευση του στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα*.

Ο Αθ. Πατάπης εισήλθε πρώτος στο δεύτερο τάφο αισθανόμενος μεγάλη τιμή, χαρά, μα συνάμα και ευθύνη, ως κάτοχος της οικίας, όπου πριν από αρκετούς αιώνες κάποιοι άλλοι άνθρωποι, στον ίδιο χώρο, είχαν αφήσει το δικό τους σημάδι στον χρόνο. Το ζεύγος Πατάπη, άνθρωποι αγνοί, αν και δεν διέθεταν ιδιαίτερη μόρφωση, κατόνησαν το μεγαλείο και την αξία της αποκάλυψης, ένιωσαν υπερηφάνεια, αποδίδοντας τιμή και αγάπη στους προγόνους τους. Άλλωστε, η εξειδικευμένη γνώση φαντάζει περιττή εμπρός στο ανεξήγητο δέσιμο, το οποίο νιώθουν οι άνθρωποι, οποιασδήποτε κοινωνικής τάξης και μορφωτικού επιπέδου, με την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα των προγόνων τους.

Όπως αναφέρει ο Νίκος Καζαντζάκης στο έργο του *Αναφορά στον Γκρέκο*, όταν ο συγγραφέας επισκέπτεται το ανάκτορο της Κνωσού, ο φύλακας είχε μάθει τόσα πολλά και μιλούσε για το Παλάτι σαν να επρόκειτο για το σπίτι του και τους υποδεχόταν σαν νοικοκύρης. Η αγνή επαφή των απλών ανθρώπων με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό,

απελευθερωμένη από την επιστημονική διερεύνηση, αποτελεί την αυθεντικότερη εκδήλωση σεβασμού και αγάπης.

Η αποκάλυψη ενός κομματιού ιστορίας στον περίβολο της οικίας τους δεν αποτελεί απλή υπόθεση. Η απαθανάτιση της σκηνης κρίθηκε απαραίτητη, καθώς σπανίζουν οι στιγμές, όπου το παρόν ανταμώνει το παρελθόν και οι άνθρωποι έχουν την τύχη να νιώσουν, να αγγίξουν τα έργα και τις πράξεις των πρωταγωνιστών μιας άλλης εποχής, γεννημένοι όμως στον ίδιο τόπο, στα ίδια χρώματα της Σαλαμινιακής γης. Την σημαντικότητα του γεγονότος μαρτυρεί η ενδυμασία του ζεύγους, ιδιαίτερος της σύζυγου, η οποία φέρει την επίσημη Κουλουριώτικη στολή (την ακριβότερη στην Ελλάδα), κοσμημένη με το φημισμένο Κουλουριώτικο μάλαμα, την οποία επέλεξαν μόνο σε ξεχωριστές περιπτώσεις, σε γάμους και σε γιορτές. Η οικία Πατάπη γιόρταζε και καλωσόριζε, για να αποχαιρετήσει λίγο αργότερα, τους νεαρούς επισκέπτες της, τον Χαιρέδημο και το Λυκέα. Οι νεαροί πολεμιστές συνέδεσαν το όνομα τους με εκείνο του Αθ. Πατάπη, ο οποίος ως άλλη πατρική φιγούρα τους περιβάλλει, μαζί με τη σύζυγο του, ίδιοι πρωταγωνιστές μιας οικογενειακής φωτογραφίας. Η σοβαρότητα στα πρόσωπα και στα βλέμματα του ζεύγους δηλώνει την πλήρη κατανόηση της σπουδαιότητας της περίπτωσης.

Η φωτογραφία είναι ιστορική και αποτελεί σημαντικό τεκμήριο της τοπικής λαϊκής παράδοσης και πολιτιστικής κληρονομιάς. Ιδιαίτερης πολιτισμικής αξίας είναι η αναπάντεχη συνεύρεση της αρχαίας πλαστικής και της παραδοσιακής Κουλουριώτικης φορεσιάς. Το ξακουστό Κουλουριώτικο μάλαμα της παραδοσιακής στολής της Σαλαμίνας προβάλλει έντονα δίπλα στη μαρμάρινη στήλη με τους νεαρούς πεσόντες του Πελοποννησιακού Πολέμου σε μία αυθεντικά δοσμένη εικόνα του φωτογραφικού φακού, όπως αποτυπώθηκε εκείνη την ευλογημένη ημέρα του Οκτωβρίου του 1915 στην οικία του Αθανασίου Πατάπη στην περιοχή Κάστρο της Σαλαμίνας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Giuliano, A. 1998: *Storia dell' arte Greca*, Carocci editore (nuova denominazione della NIS-La nuova Italia Scientifica), Roma.
- Σταϊνχάουερ, Γ. 1998: *Τα μνημεία και το Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά*, Εκδόσεις Μιχάλης Τουμπής Α.Ε., Αθήνα, 69, Πίν. 17.
- Φουρικής, Π. 1916: "Αρχαίοι τάφοι εν Σαλαμίνι", *Αρχαιολογική Εφημερίς*, Αθήνα, 1-9.

ΕΝΑ ΕΛΕΓΕΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΜΑΧΟΥΣ

Α΄

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ

του

Παναγιώτη Βελτανισιάν

Το 1996 επισκέφθηκα τον Παντελή Καλογιάννη, δικηγόρο και βουλευτή, στο σπίτι του, στον Αγ. Βασίλειο, στον Πειραιά. Σκοπός της επίσκεψής μου ήταν η φωτογράφιση του οικογενειακού αρχείου των Καλογιανναίων, καθώς και των θαλασσογραφιών του γνωστού ζωγράφου, Αριστείδη Γλύκα (1870 – 1940), τις οποίες διαφυλάττει, ακόμη και σήμερα ο Π. Καλογιάννης.¹

Φορέας, ο ίδιος ο κυρ Παντελής, της λαϊκής παράδοσης, με ενημέρωσε για ποικίλα ιστορικά και λαογραφικά θέματα. Ανάμεσα στα άλλα, μου επισήμανε πως στο βιβλίο του Ν. Ι. Σαλτάρη, *Η ζωή των Αρβανιτών*, η δημοσιευμένη φωτογραφία με τον πολιτικό (και μετέπειτα Πρωθυπουργό) Στέφανο Δραγούμη, ίσως να ήταν παλαιότερη του 1910 – έτος που αναγράφεται από τον Σαλτάρη – και ότι ήταν πιθανόν η φωτογραφία να είχε ληφθεί κατά το έτος 1898, όταν ο Στέφανος Δραγούμης τίμησε με αναμνηστικό δίπλωμα τους Καλογιανναίους για μια αρχαία, ενεπίγραφη πλάκα, που βρέθηκε στο σπίτι τους, στο Αμπελάκι, κατά τη θεμελίωσή του, το 1895.

Ο κυρ Παντελής κατά καιρούς αναζητούσε το αναμνηστικό αυτό δίπλωμα στο αρχείο της οικογένειας, αλλά δεν επιβεβαίωσε την ύπαρξή του και υπέθετε πως χρησιμοποιήθηκε για προσά-

ναμμα σε δύσκολους καιρούς. Το συγκεκριμένο δίπλωμα στη φωτογραφία κρατείται από τον τρίτο (3) από δεξιά και δείχνεται από τον

τελευταίο. Ουσιαστικά, λοιπόν, η αφορμή για τη φωτογράφιση αυτή δεν ήταν απλώς μία επίσκεψη του Δραγούμη στο σπίτι των Καλογιανναίων, στο Αμπελάκι, αλλά η παράδοση από αυτόν του αναμνηστικού διπλώματος.

Από την έρευνά μας επιβεβαιώνεται ότι η φωτογραφία είναι πράγματι του 1898 ή 1899, με βάση και την χρονολογία γέννησης (1896) του μικρού κοριτσιού που εμφανίζεται σε αυτήν.

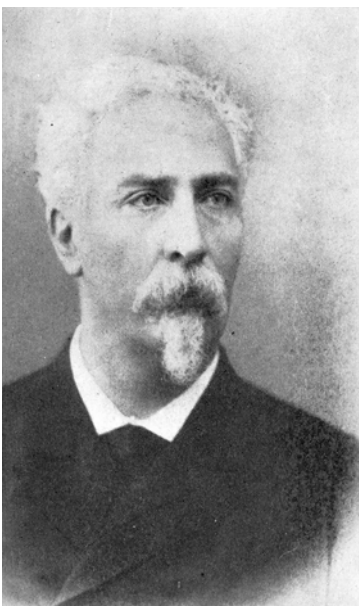
Στη φωτογραφία, στην αυλή του σπιτιού των Καλογιανναίων, στο Αμπελάκι, εικονίζονται, από τα αριστερά προς τα δεξιά, οι:

Φιλιάγκος Δημήτριος, Παπαθεοχάρης Αναγνώστης, Στέφανος Δραγούμης, Μαγιάτης Ιωάννης (γνωστός και ως “εισαγγελέας”, Γιαννούλα Καλογιάννη, χήρα Αναγνώστου, μέλος της οικογένειας Κανάκη, Σκλαβούνος Γεώργιος, Πανούσης Μερκούρης (καροτζής, παρώνυμο “Γκέλιας”), Δημήτρης Παπαμιχαήλ (ψάλτης), κάτω αριστερά, μικρό κορίτσι, η Μαρία Ιωάννου Φιλιάγκου, εγγονή του Δημητρίου Φιλιάγκου, γεννημένη το 1896.

Η φωτογραφία είναι δημοσιευμένη στο βιβλίο του Ν. Ι. Σαλτάρη, *Η ζωή των Αρβανιτών*, εκδόσεις Γέρου, σειρά Αρβανίτικη Βιβλιογραφία, αρ. 1, σελίδα 129.

¹ Κατά την επίσκεψη αυτή με συνόδευσε ο φωτογράφος Δημήτρης Η. Καραγιάννης, ο οποίος έκανε και τη λήψη των φωτογραφιών.

Στέφανος Ν. Δραγούμης (1842-1923). Φωτογραφία δημοσιευμένη στο *Λεύκωμα της Εκατονταετηρίδος της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 1837-1937*, σελ. 31.

Β΄

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΙΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΗΣ

του

Γιάννου Γ. Λώλου

Η ιστορία της παλαιάς φωτογραφίας, όπως παρουσιάστηκε προηγουμένως, παραπέμπει στην ιστορία μίας ενεπίγραφης μαρμάρινης πλάκας από τον “Κεραμεικό” της Σαλαμίνας, δηλαδή από το νεκροταφείο της Κλασικής πόλης στο κέντρο του σημερινού Αμπελακίου, που αποτελεί το σημαντικότερο επιγραφικό Σαλαμινακό μνημείο, άμεσα συνδεδεμένο με τα γεγονότα της ναυμαχίας του 480 π.Χ.: Ανήκει στον τάφο των Κορινθίων Σαλαμινομάχων και διασώζει μέρος τετραστίχου επιγράμματος, συγκεκριμένα μέρος του πρώτου διστίχου (με χαρακτήρες του πρώιμου 5ου αι. π.Χ.), που αποδίδεται στον Σιμωνίδη, τον μεγάλο Κείο επιγραματοποιό. Το ελεγείο αναφέρεται σε πολίτες της Κορίνθου, οι οποίοι έπεσαν στη ναυμαχία και ετάφησαν, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Πλούταρχου, στη Σαλαμίνα, “παρά τήν πόλιν”.

Η πλάκα, με το επιτύμβιο επίγραμμα, εντοπίστηκε τον Απρίλιο του 1895, από τον Στέφανο Ν. Δραγούμη, στη “νεόκτιστη”, τότε, οικία των αδελφών Περικλή και Παντολέοντος Καλογιάννη, στη βόρεια πλευρά της κεντρικής πλατείας του Αμπελακίου, κοντά στην μεγάλη εκκλησία των Εισοδίων της Θεοτόκου. Ήταν ενσωματωμένη στη σκάλα της αυλής της οικίας και, σύμφωνα με τη μαρτυρία των ιδιοκτητών, είχε βρεθεί κατά τις εκσκαφές για τη διάνοιξη του υπογείου και τη θεμελίωση της οικίας. Λίγο αργότερα, ο Δραγούμης, ο οποίος φαίνεται ότι επισκεπτόταν αρκετά συχνά το Αμπελάκι, φρόντισε για τη μετα-

Αμπελάκι. Μαρμάρινη πλάκα με τμήμα έμμετρου επιγράμματος, από τον τάφο των πεσόντων Κορινθίων στη Σαλαμίνα (Δραγούμης 1897, Πίν. ΙΧ).

φορά της πολύτιμης πλάκας στο Εθνικό Μουσείο στην Αθήνα (σήμερα βρίσκεται κατατεθειμένη στο Επιγραφικό Μουσείο). Στη συνέχεια, μελετήθηκε και δημοσιεύθηκε από τον ίδιο το 1897.

Ο Στέφανος Ν. Δραγούμης (1842-1923) υπήρξε νομομαθής, λόγιος και πολιτικός. Διετέλεσε δύο φορές Υπουργός των Εξωτερικών και το 1910 Πρωθυπουργός. Επίσης, διετέλεσε σύμβουλος της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας (1876 -1893) και δημοσίευσε πλήθος πολιτικών, αρχαιολογικών και φιλολογικών μελετών.

Αξίζει, τέλος, να αναφερθεί ότι το περίφημο ελεγείο για τους Κορινθίους ναυμάχους της Σαλαμίνας, όπως μας παραδόθηκε ολόκληρο από τον Πλούταρχο (*Περί της Ηροδότου κακοηθείας*, 39, πρβλ. Δίωνος Χρυσοστόμου, λόγος λζ΄, Κορινθιακός), έχει ως ακολούθως:

Ἵ ξένε, εὐυδρόν ποτ' ἐναίομεν ἄστν Κορίνθου
νῦν δ' ἄμμ' Αἴαντος νᾶσος ἔχει Σαλαμίς.
Ἐνθάδε Φοινίσσας νῆας και Πέρσας ἑλόντες
και Μήδους, ἱεράν Ἑλλάδα ῥυσάμεθα.

και σε νεοελληνική απόδοση:

Κάποτε, ξένε, ζούσαμε στην Κόρινθο με τα άφθονα νερά,
του Αίαντα τώρα το νησί μας έχει, η Σαλαμίνα.
Εδώ, νικώντας πλοία Φοινικικά, Πέρσες και Μήδους,
λυτρώσαμε την ιερή Ελλάδα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Δραγούμης, Στ. 1897: “Σιμωνίδου επίγραμμα και ο εν Σαλαμίνα τάφος των Κορινθίων”, *Athenische Mitteilungen*, τόμ. XXII, 52-58.

Κωνσταντινίδης, Β. 1965: “Οι Κορινθίοι στην εν Σαλαμίνα ναυμαχίαν”, στο Σ. Γ. Κόλλιας, *Ακροκόρινθος: Κορινθιακό Ημερολόγιο*, Αθήνα, 113-114 (για την γνωστοποίηση του άρθρου ευχαριστίες οφείλονται στον κ. Παν. Βελτανισιάν).

ΕΡΡΙΚΟΣ ΣΛΗΜΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΑΞΙΔΙΑ

σε μετάφραση της
Κωνσταντίνας Λιβιεράτου

I. Σαλαμίς, Ακροκόρινθος και Σικυών Αθήνα, 25 Σεπτεμβρίου 1874.

“Την Κυριακή 25 Αυγούστου 1874 ταξίδεψα, συνοδούμενος από τη γυναίκα μου, με το ατμόπλοιο στο Καλαμάκι, από όπου συνεχίσαμε με άλογα το ταξίδι προς την Πελοπόννησο.

Το πρώτο σημαντικό σημείο που συναντήσαμε ήταν η νήσος Σαλαμίνα, η οποία χωρίζεται από τη στεριά από μία στενωπό θάλασσας 1800 μέτρων. Σε αυτήν, το 480 π.Χ. η ελληνική ναυτική δύναμη με 310 καράβια νίκησε τον περσικό στόλο. Η περσική δύναμη αποτελούνταν αρχικά από περισσότερα από 1500 καράβια, όμως στη ναυμαχία του Αρτεμισίου και λόγω θύελλας στον περίπλου της Ευβοίας έχασε 310, έτσι ώστε μόνο 1207 περσικά πλοία έλαβαν μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, εκ των οποίων οι Έλληνες κατέστρεψαν 200 και επιπλέον αιχμαλώτισαν έναν σεβαστό αριθμό πλοίων με σύσσωμα τα πληρώματά τους.

Η νήσος Σαλαμίνα, για την οποία ο Στράβων (παρ. 394) ισχυρίζεται πως έχει 70-80 στάδια μήκος και που πράγματι μετά από πρόσφατες μετρήσεις έχει 15.200 μέτρα μήκος, ίσο σχεδόν με 82 στάδια, είναι σήμερα ένας άγονος βράχος χωρίς ένα δέντρο και έχει μόνο σε μερικές κοιλάδες καλλιεργήσιμο έδαφος, έτσι ώστε ο ισχνός πληθυσμός των 800 ψυχών, συμπεριλαμβανομένων των Αλβανών, να υποσιτίζεται. Πιθανότατα να πέθαινε και από την πείνα εάν συχνά δεν εργάζονταν με μισθό στην ηπειρωτική χώρα.

Στην αρχαιότητα όμως οι δυνατότητες καλλιέργειας της γης ήταν άλλης ποιότητας. Η Σαλαμίνα λεγόταν Πιτυούσσα ή αλλιώς το νησί των πεύκων εξαιτίας των πυκνών δασών από πεύκα, που σκέπαζαν τους σήμερα άγονους βράχους. Τα δέντρα αποθήκευαν την υγρασία του αέρα και το τόσο άνυδρο τώρα νησί είχε έως και δικό του ποτάμι και ήταν τόσο εύφορο, ώστε να συντηρεί 20.000 κατοίκους και αποτελούσε ανεξάρτητο βασίλειο.

Εμείς, όμως, γνωρίζουμε μόνο τους δύο βασιλιάδες της Σαλαμίνας, τον Τελαμόνα και τον γιο του, τον περιβόητο

Αίαντα, ο οποίος περιγράφεται από τον Όμηρο ως ο υψηλότερος όλων και έχων τις φαρδύτερες πλάτες μεταξύ των Ελλήνων (*Ιλιάδα* III, 226-227). Κατά τον Αριστοφάνη (*Εκκλησιάζουσες*, 37-39) οι Σαλαμίνιοι ξεχώριζαν και στις μεταγενέστερες εποχές από τους άλλους Έλληνες για τη σωματική τους διάπλαση.

Σύμφωνα με την προφορική παράδοση, την οποία επιβεβαιώσαμε, όμως, σε έναν έγκυρο παλαιό συγγραφέα, η Σαλαμίνα είχε βασιλείς από την εποχή της Ιλιάδος έως το 620 π.Χ. Όπως και να έχει, παρέμεινε έως τότε ανεξάρτητη και κατελήφθη κατόπιν από τους Μεγαρείς. Αποτέλεσμα του γεγονότος ήταν να ξεσπάσει μια αιματηρή διαμάχη ανάμεσα στους Αθηναίους και τους Μεγαρείς για την κατάκτηση της Σαλαμίνας, η οποία διήρκεσε πολλά χρόνια και κόστισε στην Αθήνα τόσα θύματα, ώστε οι κάτοικοί της από απελπισία να εγκαταλείψουν την διένεξη και μάλιστα να θεσπίσουν ένα νόμο, που απαγόρευε την κατάληψη της Σαλαμίνας, με ποινή τον θάνατο.

Αλλά ο Σόλων, καθότι είχε γεννηθεί το 638 π.Χ. στη Σαλαμίνα, την έσωσε προς όφελος της Αθήνας προσποιούμενος τον τρελλό και κατηγορώντας τους Αθηναίους ως δειλούς, πείθοντάς τους να οργανώσουν μια νέα εκστρατεία, για την οποία εκλέχθηκε και αρχηγός. Και επικράτησε της Μεγαρικής κατοχής στο νησί, όταν επιτέθηκε στους Μεγαρείς με άντρες μεταμφιεσμένους σε κορίτσια. Κατόπιν διασφάλισε την κατοχή της Σαλαμίνας από την Αθήνα επικαλούμενος τους δύο στίχους 557-558 της δεύτερης ραμωδίας της Ιλιάδος (κατά Πλούταρχο, *Σόλων* I. 10, Στράβωνα IX., σελ. 394, Κουϊντιλιανό V., 11, 40). Αυτό οφειλόταν και στο γεγονός, πως οι διορισμένοι σε αυτήν την περίπτωση διαιτητές Σπαρτιάτες αναγνώρισαν την επικυριαρχία των Αθηναίων πάνω στο νησί, διότι κατά τους στίχους της Ιλιάδος τα δώδεκα Σαλαμινιακά πλοία έπλεαν πλάι στα Αθηναϊκά.

Το 318 π.Χ. η Σαλαμίνα κατελήφθη από τους Μακεδόνες. Το 232 π.Χ. όμως αγοράστηκε (πάλι) από τους Αθηναίους. Η πολύ παλαιά βασιλική πόλη του Τελαμόνα και του Αίαντα βρισκόταν στη νότια πλευρά του νησιού, απέναντι από την Αίγινα, εκεί όπου βλέπει κανείς ίχνη κυκλώπειων κτισμάτων και πολλά Ελληνικά ερείπια.

Η μεταγενέστερη παλαιά πόλη βρισκόταν δίπλα στο λιμάνι, στη θέση του σημερινού χωριού Αμπελάκι, εκεί όπου βλέπει κανείς πολλά παλαιά ερείπια τειχών, όπως επίσης και πολλά ερείπια του κυματοθραύστη (λιμενοβραχίονα) του λιμανιού. Το ανατολικό άκρο της Σαλαμίνας είναι το ακρωτήριο Κυνόσουρα, μπροστά από το οποίο βρίσκεται το μικρό νησί Ψυττάλεια. Εδώ είχε αποβιβάσει ο Ξέρξης ένα τμήμα στρατιωτικών δυνάμεων, των οποίων οι άνδρες εξολοθρεύτηκαν από τους Έλληνες κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας (Ηρόδοτος VIII, 76 και 95).

Τα νομίσματα της Σαλαμίνας έχουν στη μία πλευρά το κεφάλι της Αθηνάς και στην άλλη ένα χοίρο και τα δύο πρώτα γράμματα του ονόματος του νησιού”.

Ο Ερρίκος Σλήμαν και η Σαλαμίνα

Στο πλαίσιο της προσπάθειάς μας να παρουσιάσουμε στο ευρύτερο ενδιαφερόμενο κοινό παλαιά, άγνωστα ή δυσεύρετα κείμενα αρχαιολόγων, λογίων και περιηγητών για τις αρχαιότητες της Σαλαμίνας, δημοσιεύουμε στο παρόν τεύχος, σε Ελληνική απόδοση, ένα κείμενο για την νήσο, γραμμένο πριν από 132 χρόνια, από τον Heinrich Schliemann (1822-1890), πρωτοπόρα μορφή της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, ο οποίος με τις ανασκαφές του στην Τροία,

Πορτραίτο του Ερρίκου Σλήμαν από τον Sydney Hodges, Μουσείο Προϊστορίας και Πρωτοϊστορίας, Βερολίνο.

στις Μυκήνες, στην Τίρυνθα και στον Ορχομενό της Βοιωτίας έφερε στο φως δύο πολιτισμούς: τον Τρωικό (ή Τρωαδικό) και τον Μυκηναϊκό.

Το περιεκτικό αυτό κείμενο, που έχει χαρακτηριστικά λήμματος εγκυκλοπαίδειας, δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Die Presse* της Βιέννης (φύλλο της 13ης Ιουλίου 1875, Nr. 192, Feuilleton), στο πρώτο μέρος (“Salamis, Akrokorinth und Sikyon”) μίας σειράς ταξιδιωτικών εντυπώσεων του Σλήμαν από την Πελοπόννησο κατά τον Αύγουστο του έτους 1874.

Το κείμενο αυτό, ως διάγραμμα της αρχαίας ιστορίας και αρχαιολογίας της νήσου, συντεθειμένο από ένα σκαπανέα της επιστήμης πριν από ένα και πλέον αιώνα, παρουσιάζει ξεχωριστό ενδιαφέρον, ιδιαίτερα όσον αφορά στην ιστορία της έρευνας της αρχαίας Σαλαμίνας.

Είναι απολύτως φυσικό να υπάρχουν απλουστεύσεις ή ανακρίβειες, σε αυτήν την πρώτη απόπειρα επισκόπησης της αρχαιολογίας της νήσου, βασισμένη στα ελάχιστα τότε διαθέσιμα στοιχεία και πορίσματα από το εναρκτήριο στάδιο της επιστήμης:

Σε σχέση με τον προσδιορισμό της έδρας των Αιακιδών, συνάγεται ότι ο Σλήμαν, όπως και άλλοι μελετητές του 19ου αιώνα, έβλεπε ως πιθανή την περιοχή Κολώνες. Αλλά το ερώτημα αυτό έμελλε να παραμείνει αναπάντητο μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα.

Στην αναφορά του στα χάλκινα νομίσματα της Σαλαμίνας (του 4ου αιώνα π.Χ.) στο τέλος του κειμένου, η σύγχυση που γίνεται με κοπές των Αθηνών και της Ελευσίνας εξηγείται από το γεγονός ότι η πρώτη μελέτη για την νομισματοκοπία της νήσου δεν είχε δει ακόμη το φως της δημοσιότητας (Köhler 1879).

Πέρα από την δημοσίευση του αρχαιολογικού οδοιπορικού, αξίζει να τονισθεί ότι υπάρχουν και άλλες δραστηριότητες στην αρχαιολογική σταδιοδρομία του Σλήμαν, οι οποίες τον συνδέουν άμεσα ή έμμεσα με την Σαλαμίνα. Είναι:

1. Η ανάληψη αναγνωριστικής και ανασκαφικής έρευνας στην περιοχή της Σαλαμίνας το 1883, από κοινού με την Ελληνίδα σύζυγό του Σοφία, συγκεκριμένα στην μεγαλύτερη από τις νησίδες Κυράδες ή Χοιράδες και στην νησίδα Λέρο ή Νέρα, που βρίσκονται στη βόρεια είσοδο του Στενού της Σαλαμίνας (Schliemann 1883. Traill 1989, 106. Lolos 1990).
2. Η πρώτη δημοσιοποίηση Μυκηναϊκών αγγείων (ενός γραπτού ψευδόστομου αμφορέως και μίας υψίποδος

κύλικος), προερχομένων από τάφους στην Σαλαμίνα, τα οποία είχε δει ο Σλήμαν στην Συλλογή του Πλοιάρχου Ανδρέα Μιαούλη, Διευθυντή του Ναυστάθμου Σαλαμίνας (Schliemann 1885, 74, 139).

3. Η αναγνώριση πορφυρείου (χώρου κατεργασίας πορφύρας) επάνω στην νησίδα του Αγ. Γεωργίου-λομοκαθατήριου (Schliemann 1885, 24).
4. Η ανάθεση της σχεδιαστικής αποτύπωσης πλήθους προϊστορικών αντικειμένων, από τις ανασκαφές του στην Τροία, στον κορυφαίο Σαλαμίνιο ζωγράφο Πολυχρόνη Ι. Λεμπέση (1848-1913). Το γεγονός μου έχει ευγενώς γνωστοποιήσει ο Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών κ. Γεώργιος Στυλ. Κορρές, ο οποίος ετοιμάζει ειδικό άρθρο για την συνεργασία αυτή.

Γ. Γ. Α.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Köhler, U. 1879: "Die Münzen von Salamis, Eleusis und Oropos", *Athenische Mitteilungen* IV, 250-267.
- Lolos, Y. G. 1990: "Heinrich Schliemann in the Straits of Salamis", στο *Διεθνές Συνέδριο "Αρχαιολογία και Ερρίκος Σλήμαν"*, Εκατό Έτη από τον θάνατό του, Αθήνα, 14-22 Απριλίου 1990, Πρόγραμμα.
- Schliemann, H. 1976: *Tiryns, The Prehistoric Palace of the Kings of Tiryns*, Arno Press, New York (πρώτη έκδοση 1885).
- Schliemann, S. 1883: "Αρχαιολογική εκδρομή εις Φαρμακούσας", *Δελτίον της Εστίας*, Αριθμ. 326, 27 Μαρτίου 1883.
- Traill, D. A. 1889: "The Archaeological Career of Sophia Schliemann", *Antichthon*, Vol. 23, 99-107.

Αρχαιολογικός χάρτης του Στενού της Σαλαμίνας, δημοσιευμένος από τον διακεκριμένο Γερμανό αρχαιολόγο Gerhard Lolling, σε μελέτη του το 1884, λίγο μετά την έρευνα του ζεύγους Schliemann στις βραχονησίδες του Στενού.

ΣΑΛΑΜΙΝΑ 50 ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΙΝ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΠΡΟΥΖΟΥ

Τον Δεκέμβριο του 2006 ο Όμιλος “Ακάμας” πραγματοποίησε την έκδοση ενός φωτογραφικού λευκώματος-Ημερολογίου του 2007, με την προβολή εικόνων μίας άφθαρτης Σαλαμίνας της δεκαετίας του 1950, αντλώντας υλικό από το ανέκδοτο φωτογραφικό αρχείο του Νικολάου Μπρούζου, διακεκριμένου μαθηματικού, μεταφραστή, λογίου και καλλιτέχνη φωτογράφου, που ήταν εγκατεστημένος στα Σελήνια Σαλαμίνας τα τελευταία τριάντα πέντε (35) χρόνια της ζωής του.

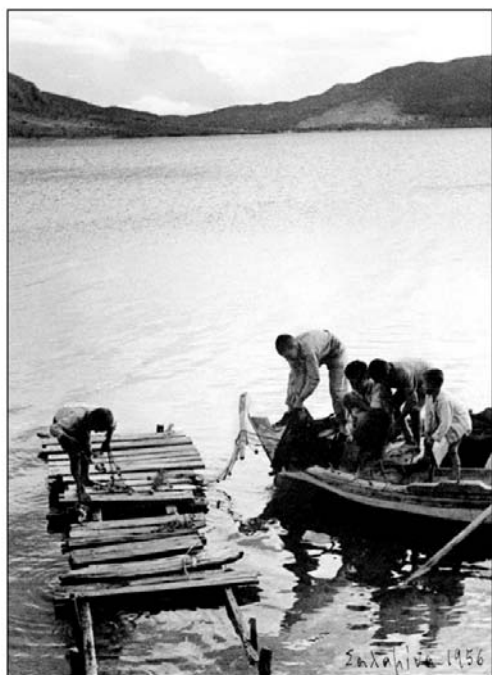
Την ευθύνη της καλλιτεχνικής επιμέλειας και παραγωγής της πρώτης έκδοσης του Ομίλου μας, η οποία σημειωτέον προκάλεσε ευμενέστατα σχόλια, είχε ο φωτογράφος Νίκος Γαβριήλ. Στην αντιμετώπιση του σοβαρού κόστους της έκδοσης καθοριστική υπήρξε η συμβολή, με τη μορφή χορηγίας, του γνωστού φιλότεχνου επιχειρηματία, δραστηριοποιημένου στην Σαλαμίνα και στα Κύθηρα, **Γιώργου Κανέλλη**, σταθερού υποστηρικτή του Ομίλου.

Στο λεύκωμα δημοσιεύεται και το ακόλουθο σημείωμα για τη ζωή και το έργο του Νικολάου Μπρούζου (1901-2005), γραμμένο από την κόρη του Μαλάμω Τσικουδάκη-Walther:

“Γεννήθηκε στη Φρεαττύδα το 1901 και μεγάλωσε στην Αθήνα. Πατέρας του ήταν ο Γεώργιος Μπρούζος (πρώτος Γενικός Ταμίας του Κράτους) και μητέρα του η Ελένη

Ευταξία (αηψιά του οικονομολόγου και πολιτικού Αθανασίου Ευταξία (1845-1927), που διετέλεσε πρωθυπουργός το 1926). Σε ηλικία 5 ετών έχασε τον πατέρα του και μαζί με τα άλλα δύο αδέρφια και τη μητέρα του έζησαν με τον αυστηρό θείο τους που είχε άλλα σχέδια για τα ανήψια του. Στα δεκαέξι του πέτυχε την εισαγωγή του στην τότε Φυσικομαθηματική Σχολή και είκοσι ετών ήταν πλέον καθηγητής Μέσης Εκπαίδευσης. Υπηρέτησε αρχικά στο Γυμνάσιο Χανίων Κρήτης και μετά από οκτώ χρόνια στην Ανωτάτη Εμπορική (Α.Σ.Ο.Ε.Ε.). Στη δημόσια εκπαίδευση δίδαξε συνολικά σαράντα έτη και για μία δεκαετία στην ιδιωτική εκπαίδευση (Σχολή Μωραΐτη, Γερμανική Σχολή Αθηνών).

Νωρίς έδειξε ενδιαφέρον για τη φωτογραφία, την εκμάθηση ξένων γλωσσών και τη μετάφραση ιστορικών και φιλοσοφικών κειμένων. Έλαβε μέρος στο Μικρασιατικό πόλεμο ως ασυρματιστής (1920-21) και με την ίδια ειδικότητα στο Αλβανικό μέτωπο (1940). Σημαντική αντιστασιακή δράση ανέπτυξε κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής (1940-44). Ανέλαβε την επιμόρφωση των νεοσύλλεκτων καθηγητών-ανταρτών στο Καρπενήσι (στη λεγόμενη “Κυβέρνηση του Βουνού”). Αναγνωρίστηκε επίσημα ως αντιστασιακός (με το προσωνύμιο “Λύρης”), αλλά δεν αποδέχτηκε τη συνταξιοδότησή του από την Εθνική Αντίσταση λόγω αρχών.

Σαλαμίνα, Κούλουρη, 1956.

ΣΑΛΑΜΙΝΑ

50
Χρόνια Πριν

Φωτογραφίες
Νικολάου Μπρούζου

ΑΚΑΜΑΣ
ΟΜΙΛΟΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ
ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

2007

Υποστηρίξει έκδοσης **ΕΥΛΕΙΑ ΚΑΝΕΛΛΗΣ**

Το εξώφυλλο του Λευκώματος-Ημερολογίου 2007 του Ομίλου (σύνθεση του Νίκου Γαβριήλ). Προβάλλεται η βραβευμένη φωτογραφία του Ν. Μπρούζου με τα μέλη οικογένειας ψαράδων στην Κούλουρη το 1956.

Τα 35 τελευταία χρόνια της ζωής του διέμενε στα Σελήνια της Σαλαμίνας. Πέθανε σε ηλικία 105 ετών, στο σπίτι του στα Σελήνια, έχοντας δίπλα του την αγαπημένη του κόρη.

Έγραψε αρκετά βιβλία Μαθηματικών, εισάγοντας πρωτοποριακές διδακτικές μεθόδους Ευρωπαϊκών Σχολών. Μετέφρασε από αγγλικά, γερμανικά και γαλλικά, Ροβεσπιέρο, Νίτσε, Μάρξ, Ένγκελς, χρησιμοποιώντας το φιλολογικό ψευδώνυμο “Φ. Φωτίου” (Εκδ. Θεμέλιο, Σύγχρονη Μαρξιστική Σκέψη). Επίσης, μετέφρασε έργα των ιστορικών Άλφαρικ, Πέπυς και Τόλαντ, των μαθηματικών Νιούμαν, Τόμασεκ και Σέφερ και του αστρονόμου Λίτροου. Οι φωτογραφικές του λήψεις ήταν μοναδικής καλλιτεχνικής αξίας και γι’αυτό τιμήθηκε με βραβεία ως ερασιτέχνης φωτογράφος (στην ασπρόμαυρη φωτογραφία)”.

Ανασκαφή στο Αμπελάκι, 1956

Η ωραία φωτογραφία του Ν. Μπρούζου, η οποία κοσμεί το φύλλο του μηνός Νοεμβρίου του λευκώματος-Ημερολογίου 2007, έχει μία πρόσθετη αξία. Σε αυτήν αποτυπώνεται μία άγνωστη (σωστική;) ανασκαφή του 1956, η οποία εξελίσσεται στα δεξιά και αριστερά της σημερινής Λεωφόρου Ελ. Βενιζέλου, στην περιοχή της παλαιάς στάσης “Μουριά” στο Αμπελάκι, λίγο πιο δυτικά από το αρτοποιείο Μουράτου, στο ύψος της Οδού Αρχαίας Σαλαμίνας (κάθετης προς την Ελ. Βενιζέλου). Οι μεγάλοι πελεκητοί λίθοι (δόμοι), που έχουν εμφανισθεί στο επιφανειακό στρώμα, είναι πολύ πιθανόν να ανήκουν σε κάποια

ισχυρή κατασκευή, ίσως σε τμήμα του οχυρωματικού τείχους της Κλασικής εποχής που ήταν ενισχυμένο με ορθογώνιους πύργους και προστάτευε την πόλη και τον λιμένα της.

Η πορεία του δυτικού σκέλους του τείχους της αρχαίας πόλης, με κατεύθυνση από βορρά προς νότον, στον άξονα, δηλαδή, χονδρικά της σημερινής Οδού Αρχαίας Σαλαμίνας, έχει με ασφάλεια τεκμηριωθεί από παλαιότερες ανασκαφές, αλλά και από τις πλέον πρόσφατες της αρχαιολόγου Ιφιγένειας Δεκουλάκου (της 26ης Ε.Π.Κ.Α.), σε μεγάλο, μάλιστα, μήκος, πίσω ακριβώς από την “βιομηχανική ζώνη”, που αναδύθηκε άναρχα και “αθόρυβα” στην δυτική παραλία του Όρμου του Αμπελακίου, μετά το 1989.

Γ.Γ.Λ.

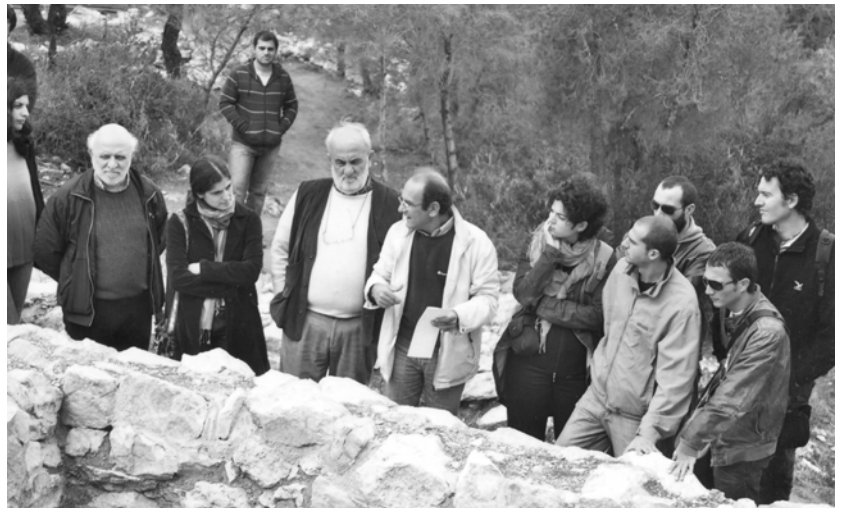
Σαλαμίνα, Αμπελάκι. Άποψη της σημερινής Λεωφόρου Ελ. Βενιζέλου, με κατεύθυνση προς το κέντρο του χωριού (προς τα δυτικά). Μπροστά, ανασκαφή σε εξέλιξη (Φωτογρ. Ν. Μπρούζου, 1956).

ΟΜΑΔΕΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΣΤΑ ΚΑΝΑΚΙΑ

Όπως και κατά τα προηγούμενα έτη, κατά τη διάρκεια της τελευταίας ερευνητικής περιόδου στα Κανάκια, δηλαδή στο διάστημα Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 2006, πλήθος επισκεπτών, Ελλήνων και ξένων, έφθασαν στην Μυκηναϊκή ακρόπολη (Ακρόπολη Αίαντος) και ξεναγήθηκαν στο χώρο των ανασκαφών από τον υπεύθυνο της Πανεπιστημιακής ανασκαφής και τους συνεργάτες του. Εκτός από πολλούς μεμονωμένους επισκέπτες, αρχαιολόγους και άλλους ενδιαφερόμενους, όπως η Πρόξενος των Η.Π.Α. στην Ελλάδα κα Κριστίν Μπέρκ, και μικρές ομάδες Σαλαμινίων και Αθηναίων αρχαιοφίλων, πραγματοποιήθηκαν και επισκέψεις μεγάλων ομάδων, συγκεκριμένα: μελών του γνωστού φυσιολατρικού σωματείου “Υπαίθριος Ζωή” (30.9.2006), Βρετανών φιλαρχαίων με συνοδούς τον κ. Gareth Trewartha και την κα Στέλλα Γαλάνη (2.10.2006), μελών του Δημοτικού Συμβουλίου της πόλεως Termini Imerese της Σικελίας, με τον Καθηγητή της Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου του Palermo κ. Tulio (29.9.2006) και μελών (μεταπτυχιακών και άλλων ερευνητών) της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών, συνοδευόμενων από τον Διευθυντή Καθηγητή κ. Emanuele Greco και τον Γραμματέα κ. Alberto Benvenuti (21.10.2006).

Ο καθηγητής κ. Tulio, μαζί με τους Γ. Λόλο, Χρ. Μαραμπέα και Εύη Μικρομάστορα.

Στιγμιότυπο από την ξενάγηση των μελών της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής στο χώρο των ανασκαφών.

Τα μέλη της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής, με συνοδούς τους καθηγητές κ.κ. Emanuele Greco και Alberto Benvenuti, μαζί με την ομάδα της Πανεπιστημιακής ανασκαφής Σαλαμίνος.

ΑΠΟ ΤΗ ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ (2006)

Βελτανισιάν Παναγιώτης

“Η τελευταία επίσκεψη του Σικελιανού στη Σαλαμίνα”, εφημ. *Ανατροπές*, Αρ. φύλ. 152, 15.9.2006, 31, με ανέκδοτες φωτογραφίες του ποιητή στη Φανερωμένη.

“Παλαιά Αγορά Αμπελακίου”, εφημ. *Ανατροπές*, Αρ. φύλ. 153, 30.9.2006, 31, ιστορικό του οικισμού στα νεότερα χρόνια-ναυτιλία, αρχιτεκτονική.

Καραντής Τάσος

“Η Σαλαμίνα των περιηγητών” (πως είδαν οι ξένοι περιηγητές τη Σαλαμίνα των περασμένων αιώνων / 17^{ος} – 19^{ος} αιώνας), εφημ. *Τα Νέα του Σαρωνικού*, Αρ. φύλ. 48, 14/9/2006, σελ. 9.

“Πέτρος Λουκάς-ο τυπογράφος της Κούλουρης”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 203, Αύγουστος 2006, σελ. 15.

“Ο “πολιτικός” Νίκος Μάθησης” (ένα τραγούδι του Σαλαμίνιου στιχουργού του ρεμπέτικου για τον Άρη Βελουχιώτη), εφημ. *Υποχρεωτικά Μπροστά*, Αύγουστος 2006, σελ. 7.

“Ο Βαγγέλης Σαλματάνης και το αντιστασιακό κίνημα στη Σαλαμίνα”, εφημ. *Υποχρεωτικά Μπροστά*, Σεπτέμβριος 2006, σελ. 7.

“Δημήτρης Πάλλας – ένας αρμενιστής στη θάλασσα των εκκλησιών” (ένα ντοκιμαντέρ αφιερωμένο στον μεγάλο Σαλαμίνιο βυζαντινολόγο που προβλήθηκε στα πλαίσια του Διεθνούς Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης), εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 207, Δεκέμβριος 2006, σελ. 14.

Λώλος Γιάννος

“Salamis”, στο A. G. Vlachopoulos (επιμ. έκδ.), *Archaeology, Aegean Islands*, Melissa Publishing House, Athens, 2006, 176-181, 448-449.

Παραγωγή (από κοινού με Χρ. Μαραμπέα και Βασ. Οικονόμου) ενός DVD με τίτλο: *Ajax's Capital: The Seat of the Maritime Kingdom of Salamis* (στην Ελληνική και Αγγλική), ως προϊόν του ερευνητικού προγράμματος *Men, Lands and Seas*, με την υποστήριξη του Προγράμματος Culture 2000 της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ανακοίνωση με τίτλο “Salamis ca. 1200 B.C.: Connections with Cyprus and the East”, στο πλαίσιο διεθνούς συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο του Udine της Ιταλίας, στις 1-2 Δεκεμβρίου 2006, με θέμα: “From the Aegean to the Adriatic: social organisations, modes of exchange and interaction in the Post-palatial Times (12th – 11th centuries B.C.)”

Μαραμπέα Χριστίνα

Αναδιοργάνωση του Εργαστηρίου της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας στο Τοπικό Διαμέρισμα Σεληνίων, κατά παραχώρηση του Δήμου Αμπελακίων, και συνέχιση της μελέτης και δημοσίευσης υλικού από τα κτήρια της Μυκηναϊκής ακρόπολης των Κανακίων.

Μικρομάστορα Εύη

“Ο οίκος των Αιακιδών έπειτα από 3500 χρόνια απόλυτης σιγής ανοίγει ξανά τα πύλες του”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 200, Μάιος 2006, σελ. 10, 15.

“Όταν η αποικία επιστρέφει έπειτα από 2500 χρόνια στην μητροπολιτική Ελλάδα. Αδελφοποίηση του Δήμου Τέρμινη Ιμερέζε (αρχαία πόλη της Ιμέρας) της Σικελίας με τον Δήμο Αμπελακίων (πρωτεύουσα του νησιού κατά την περίοδο των Κλασικών Χρόνων) της Σαλαμίνας”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 206, Νοέμβριος 2006, σελ. 10.

“Επίσκεψη της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής των Αθηνών (S.A.I.A.) στο ανάκτορο του Αίαντα στα Κανάκια”, εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αρ. φύλ. 207, Δεκέμβριος 2006, σελ. 15.

Συμμετοχή στις εκδηλώσεις αδελφοποίησης του Δήμου Αμπελακίων Σαλαμίνας με το Δήμο της Ιταλικής πόλεως Termini Imerese. Συνδρομή στα μέλη και τον Διευθυντή της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής των Αθηνών, κ. Εμανουέλε Γκρέκο, κατά την επίσκεψή τους στην Μυκηναϊκή ανακτορική ακρόπολη στην περιοχή Κανάκια.

Παλέρμου Μαρία

Πρωτοβουλία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του προγράμματος Αδελφοποίησης του Δήμου Αμπελακίων Σαλαμίνας με το Δήμο της Ιταλικής πόλεως Termini Imerese (27 Σεπτεμβρίου 2006), βάσει προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τα προαναφερθέντα και κυρίως για την προσφορά του Γ.Α.Κ.-Τοπικού Ιστορικού Αρχείου Σαλαμίνας στη συγκεκριμένη πρωτόγνωρη για το νησί εκδήλωση, βλ. άρθρο στην εφημ. *Η Νέα Σαλαμίνα*, Αριθ. φύλ. 206, Νοέμβριος 2006 (βλ. και Αρ. φύλ. 202, Ιούλιος 2006).

Κατά την παραμονή τους οι εκπρόσωποι της πόλεως Termini Imerese ξεναγήθηκαν από την Μαρία Παλέρμου, με τη συνδρομή της Εύης Μικρομάστορα, στο χώρο, όπου διεξήχθη η Ναυμαχία της Σαλαμίνας, στην Ιερά Μονή Φανερωμένης Σαλαμίνας, καθώς και στην πραγματοποιηθείσα περιήγηση των Βυζαντινών μνημείων της νήσου. Επίσης στο πλαίσιο αυτών των εκδηλώσεων πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στο χώρο της ανασκαφής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στα Κανάκια.

ΑΚΑΜΑΣ

ΟΜΙΛΟΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 2006

Ενημερωτικό Δελτίο Αρ. 1
Μάρτιος 2007

Εκδότης:

Ακάμας,
Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας

Επιστημονικός Υπεύθυνος:

Γιάννος Γ. Λώλος

Συντακτική Ομάδα Τεύχους:

Παναγιώτης Βελτανισιάν
Κωνσταντίνα Λιβιεράτου
Χριστίνα Μαραμπέα
Εύη Μικρομάστορα

Σχεδιασμός-Επιμέλεια εντύπου:

Χριστίνα Μαραμπέα

Εκτύπωση:

Δημήτρης Καρράς

ISSN: 1791-2334

© Ακάμας,
Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή-ολική, μερική ή περιληπτική-, καθώς και η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή των κειμένων ή του εικονογραφικού υλικού του δελτίου, με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τους συγγραφείς και τον Επιστημονικό Υπεύθυνο-Διευθυντή της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας.

ΙΔΡΥΤΙΚΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Γιάννος Γ. Λώλος
Αντιπρόεδρος: Γιάννης Σπ. Κουφάκος
Γεν. Γραμματέας: Παναγιώτης Βελτανισιάν
Ειδ. Γραμματέας: Στέλλα Δεμέστιχα
Ταμίας: Γιάννης Παναγιωτόπουλος
Σύμβουλοι: Ανδρέας Βλαχόπουλος
Άννα Νοτιά

Νομικός Σύμβουλος: Λεωνίδα Κ. Θανόπουλος

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ηλίας Σπονδύλης • Χρήστος Αγουρίδης

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Έδρα:
Πατησίων 77-79, Αθήνα, 104 34.
Τηλ./Fax. +30 210-8834118

Γραφείο Σαλαμίνας:
Ακτή Θεμιστοκλέους 38, Σελήνια
Σαλαμίνας, 189 02.
Τηλ./Fax. +30 210-4671775
E-mail: ilolos@cc.uoi.gr